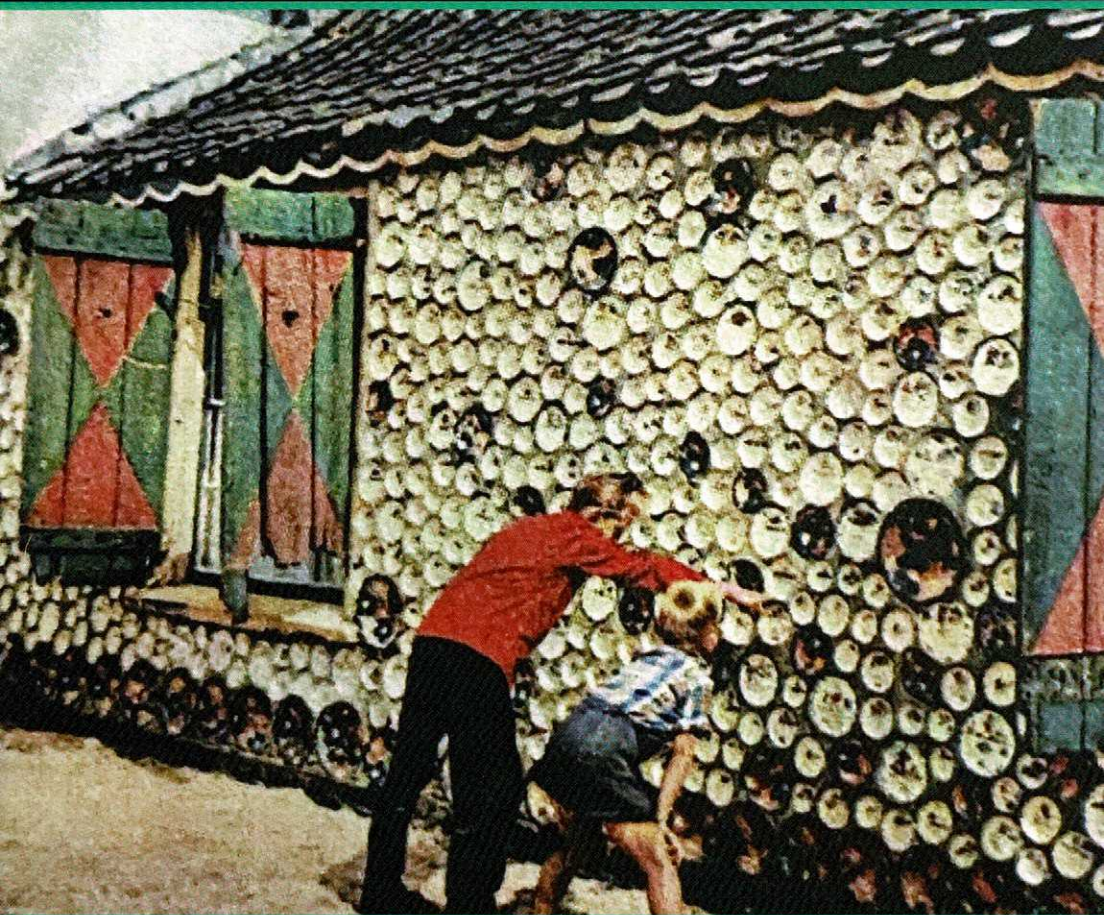

van Zoys tot Soest

Inhoudsopgave

	pag
• Voorwoord van de redactie	3
• Berichten van het bestuur	5
• Activiteitenagenda HVS 2021 – 2022	7
• Verdwenen Soest - het Spreukenhuisje	9
• Soest op de provinciekaarten van Utrecht uit 1850 en 1862	13
• Tolwegen in Soest en Soesterberg in de 19e eeuw	21
• Een opmerkelijke inwoner van Soest	42
• Nieuwe aanwinsten HVS-archief	52
• Nieuw themanummer over bleekneusjes in Soest en Soesterberg	44
• Oproep: het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis zoekt helpende handen	46

Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Contactgegevens:

Steenhoffstraat 46
3764 BM Soest
info@hvsoest.nl
www.hvsoest.nl

Bestuur:

Voorzitter: Martijn da Costa
Secretaris: Henk van den Boomgaard
Penningmeester: Patrick Kuijpers
Leden: Henk Schimmel

Omslagfoto

Twee kinderen bekijken de spreukenbordjes die in de muren van het Spreukenhuisje zijn gemetseld.

Voorwoord van de redactie

Daar is hij dan, het zomernummer van Van Zoys Tot Soest. Voor u is dit het tweede nummer dit jaar, maar voor mij is het mijn eerste nummer als kersverse hoofdredacteur van dit blad. Het is een rare tijd om ergens nieuw te beginnen, je kunt immers niet in levende lijve kennismaken met de redactieleden of het bestuur. Gelukkig komt het einde van deze vreemde periode langzamerhand in zicht. Hopelijk kan ik u allen dan in het echt ontmoeten.

Voor het zover is stel ik mezelf op deze plek aan u voor. Mijn naam is Lucinda van Ewijk en ik ben 32 jaar. Ik kom oorspronkelijk uit het Gelderse Zoelen en woon op dit moment samen met mijn vriend en twee kinderen in Everdingen, welbekend van het knooppunt en de files. In het dagelijks leven werk ik als communicatiemedewerker in Den Haag.

Ik heb geen binding met Soest of Soesterberg. In die zin is het bijzonder dat ik bij deze vereniging ben beland en dit werk ga doen. Maar een connectie met het verleden heb ik zeker: ik heb namelijk geschiedenis gestudeerd aan de Universiteit Utrecht. Ik schreef mijn afstudeerscriptie over proveniershuizen (een soort verzorgingshuizen) in de 18e eeuw. Hiervoor heb ik veel archieven doorgespit. Ik vond het heerlijk om documenten van honderden jaren oud door mijn handen te laten gaan. De geur van het oude papier, de krullerige handschriften, de opmerkingen die aan de zijkant van de documenten stonden gekrabbeld: het maakt de geschiedenis tastbaar, letterlijk.

Het is met die achtergrond als historica en mijn expertise uit het communicatievak dat ik wil bijdragen aan dit blad en aan het toegankelijk maken van de historie van Soest en Soesterberg voor een breder publiek. En die binding met Soest en Soesterberg? Die komt wel. Ik zie er in ieder geval naar uit om beide plaatsen beter te leren kennen.

In dit nummer

In dit zomernummer veel aandacht voor het wegennet in Soest en

Soesterberg. Jan de Mos en René van Hal schreven een lezenswaardig artikel over de tolwegen die in de 19e eeuw werden aangelegd. Verrassend genoeg betaalden ook veel private partijen mee aan de kostbare aanleg ervan. De 19e eeuw was ook het moment dat Soest vereeuwigd werd op de nieuwe provinciekaart van Utrecht. Kees Floor laat in zijn artikel zien dat de burgemeester van Soest veel invloed had op wat er wel en niet op de kaart kwam te staan.

Vervolgens gaan we naar de 20e eeuw, met een artikel over het Spreukenhuisje. Dit jaar is het 50 jaar geleden dat dit markante pand werd gesloopt. We beschrijven kort de historie van het gebouw, dat van een simpele stal veranderde in een heuse toeristische trekpleister. Verder vertellen we meer over onze nieuwe aanwinsten voor het archief en kondigen we een workshop voor vrijwilligers aan.

Ten slotte in dit nummer een artikel met oproep van Henri LHonoré Naber. Hij is op zoek naar informatie over zijn grootvader, een markante man die zich eind jaren '30 in Soest vestigde. Wellicht kunt u hem verder helpen?

Kopij gezocht

Tot slot. De redactie is altijd op zoek naar kopij voor dit blad. Heeft u iets op de plank liggen dat mogelijk interessant is voor Van Zoys Tot Soest? Of wilt u een bepaald thema onderzoeken en daar iets over schrijven? Neem dan contact met ons op via redactie@hvsoest.nl. Doe dat ook vooral als u wel een verhaal te vertellen heeft – bijvoorbeeld over uw familiegeschiedenis – maar niet zo goed weet hoe u dat op papier moet zetten. Ik maak dan graag een afspraak met u om te kijken hoe we er samen iets moois van kunnen maken.

Namens de redactie wens ik u veel leesplezier toe!

Lucinda van Ewijk

Berichten van het bestuur

Algemene Ledenvergadering 21 april 2021

Vertraagd als gevolg van de effecten van de coronacrisis vond op 21 april jongstleden de Algemene Ledenvergadering (ALV) van onze vereniging plaats. Enkele belangrijke kwesties uit deze vergadering zijn:

- 1) In 2019 zijn 11 leden ons ontvallen, in 2020 waren dit er 13. Er vond in deze jaren ook enige aanwas van het ledenbestand plaats.
- 2) Veel voorgenomen activiteiten, mede in verband met het 40-jarige bestaan van de HVS, zijn vanwege de coronamaatregelen geannuleerd.
- 3) Financieel is de HVS een gezonde vereniging. De aanwezige leden stemden in met de geagendeerde stukken. Het verslag van de kascontrolecommissie over de jaren 2019 en 2020 was positief.
- 4) De bestuurssamenstelling is veranderd. Johan van 't Klooster beëindigde het secretariaatswerk. Henk van den Boomgaard was kandidaat voor dit werk. Verder wilde ook Henk Schimmel toetreden tot het bestuur. Met beide kandidaatstellingen ging de ALV akkoord.
- 5) Van de activiteiten die wel doorgang vonden, kunnen genoemd worden:
 - a) uitgave van een jubileumeditie Van Zoys tot Soest;
 - b) de fotowedstrijd;
 - c) de revitalisering van de website, met dank aan René van Hal.

Onderwerpen op de bestuurstafel

Na de ALV van april is het bestuur éénmaal bijeen geweest. In deze vergadering is aandacht besteed aan:

- a) Invoering WBTR - Deze afkorting van een wet gaat over de aansprakelijkheid van bestuursleden voor handelingen, die zij in naam van een vereniging uitvoeren. Het bestuur streeft ernaar de verplichtingen, die deze wet omvat, zo snel mogelijk na te komen.
- b) Het aanstaande overleg met mensen van Reto - Internetburo Reto ondersteunt de HVS op het gebied van ICT. Regelmatig worden met Reto vragen, kritiekpunten, e.d. besproken. Op dit moment informeert het bestuur bij besturen van omliggende historische verenigingen naar cijfers aangaande het gebruik van websites, vragen om informatie, e.d.

- c) Plannen voor het opstarten van activiteiten na de zomer (als beperkingen door de coronacrisis voorbij zijn). Eind september 2021 vindt in Soest een herstartfestival plaats onder organisatie van het Cultuurplatform. De HVS zal door het aanbieden van twee korte presentaties aan dit Festival deelnemen. Verder hoopt het bestuur in het najaar weer succesvolle historische cafés aan te bieden.
- d) De gemeente Soest ontwikkelt een omgevingsvisie. In deze visie wordt aandacht besteed aan de ruimtelijke ordening binnen de gemeente. Omdat in de nabije toekomst keuzes verwacht worden over de inrichting van de gemeente (waar komt bijv. woningbouw) wil het bestuur zelf ook bouwstenen aanleveren voor een eigen omgevingsvisie.

Versoepelingen

Met het oog op de verschillende versoepelingen waartoe het kabinet besloten heeft, komen ook weer fysieke bijeenkomsten in beeld. Het bestuur is van plan om vanaf september te starten met de historische cafés. U kent het vast nog wel van vóór corona: het eerste deel van de bijeenkomst staat een historisch thema of gebeurtenis centraal. Na de pauze is er gelegenheid om met elkaar te spreken onder het genot van een drankje. De opkomst door leden en niet-leden nam elk historisch café toe. Houd de website in de gaten!

Website is het waard om te volgen!

Deze wordt zeer actueel gehouden door René van Hal. De hoeveelheid informatie wordt met de week gevarieerder, uitgebreider en interessanter. Kijk er naar en geniet van de beelden, de verhalen en de overzichten van bijeenkomsten in de regio.

40-jarig jubileum

Tja, de aftrap hiervan zou op de ALV van 2020 zijn. Inmiddels weten we hoe dit verder gegaan is. Verwijzend naar de versoepelingen in verband met de vermindering van de coronabesmettingen, zal het bestuur nader beslissen welke onderdelen uit de jubileumviering nog worden uitgevoerd. Ook hiervoor geldt: houd de website in de gaten!

Namens het bestuur,
Martijn da Costa, voorzitter

Activiteitenprogramma

HVS seizoen 2021/2022

De huidige ontwikkelingen rondom de coronamaatregelen geeft het bestuur van de HVS hoop dat we dit najaar onze verenigingsactiviteiten weer kunnen opstarten. We hopen in het herfstnummer, dat eind september verschijnt, een uitgebreid programma te kunnen aanbieden voor de periode vanaf 1 oktober tot en met eind december 2021 en wellicht ook voor de eerste maanden van 2022.

In september wil het bestuur echter al starten met een soort van workshop over hoe men historisch onderzoek over Soest en haar bewoners kan aanpakken, en over hoe men daar binnen de HVS gezamenlijk in op kan trekken. Dit is een van de beleidsdoelen die de basis is geweest voor de oprichting van de HVS. De datum is nog niet bekend en nog afhankelijk van wat wel en niet mag. Leden kunnen zich wel vast aanmelden via de website www.hvsoest.nl. Daarmee hebben wij ook alvast zicht op de belangstelling.

Inhoud en opzet van de workshop: 'Op zoek naar de historie van Soest'

Wat komt er in de workshop zoal aan bod:

- De diversiteit aan historisch materiaal waarover de HVS beschikt (o.a. in de bibliotheek en archiefkelder, website) en waarvan gebruik gemaakt kan worden;
- Waar en hoe toegang is te verkrijgen tot andere historische informatie (o.a. Archief Eemland, het Utrechts Archief, Koninklijke Bibliotheek, kranten e.a.);
- De wijze waarop de kennis door of in samenwerking met de HVS wordt gedeeld in boeken, verenigingsblad, tijdschriften, website, sociale media;
- Op welke wijze je met deze kennis de HVS en daarmee de schat aan historische informatie over Soest/Soesterberg kan uitdragen en presenteren.

Het bestuur hoopt dat de workshop kan worden afgesloten met een brainstormsessie waarbij aandachtspunten voor een te ontwikkelen werkplan worden geformuleerd en geïnventariseerd wie daaraan en op welke wijze misschien een rol zou kunnen en willen vervullen. Zonder een uitbreiding van het aantal vrijwilligers kan dit werkplan natuurlijk niet gerealiseerd worden.

Opgave voor deelname aan de workshop is mogelijk door u aan te melden via de website www.hvsoest.nl. Voor meer informatie kunt u zich ook wenden tot René van Hal die samen met anderen deze workshop zal verzorgen (06-23284667).

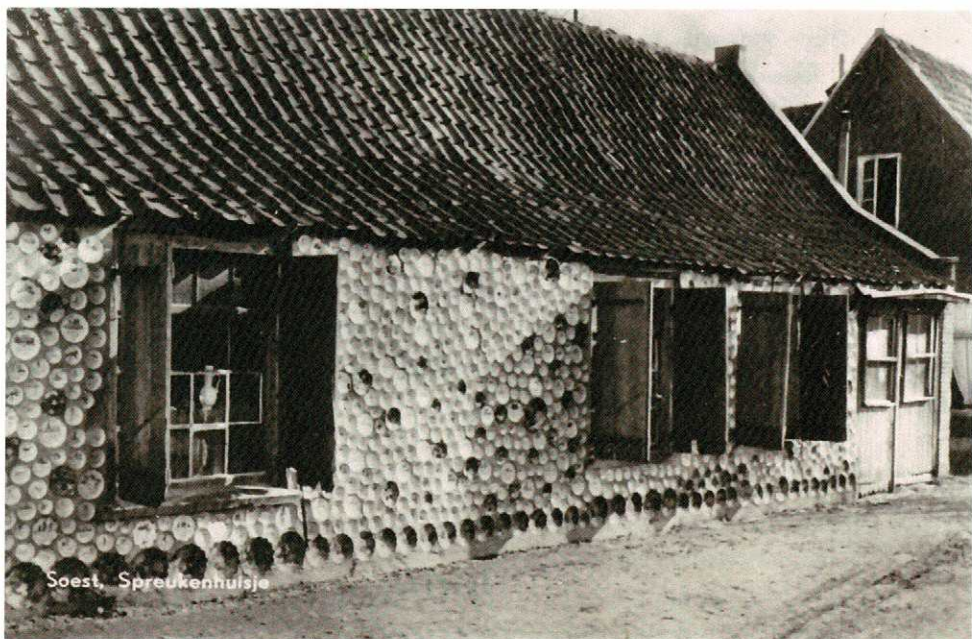
Verdwenen Soest

Het Spreukenhuisje

Door René van Hal

Dit jaar is het 50 jaar geleden dat een bijzondere bezienswaardigheid werd afgebroken. Het Spreukenhuisje lokte veel dagjesmensen naar Soest, maar ook de inwoners zelf genoten van de vele spreuken die op de ingemetselde tegeltjes stonden. In dit artikel een stukje geschiedenis van het Spreukenhuisje aan het Kerkpad te Soest.

In de tweewekelijkse rubriek 'Verdwenen Soest' in de Soester Courant is de Historische Vereniging Soest/Soesterberg altijd op zoek naar achtergrondinformatie bij foto's waar we niets dan wel heel weinig over weten. De rubriek is nog steeds een groot succes en er wordt door lezers veel gereageerd met informatie over typische Soester taferelen.

Het Spreukenhuisje in Soest.

Het Spreukenhuisje aan het Kerkpad in Soest was zoiets typerends. Dit jaar is het 50 jaar geleden dat het gebouw werd afgebroken. Het Speukenhuisje was zo'n 10 jaar lang een bijzondere bezienswaardigheid die vele dagjesmensen naar Soest lonkte. Het huisje werd ook vaak door de Soesters zelf bezocht, die kwamen genieten van de vele spreuken die op de ingemetselde tegeltjes op de muren stonden.

'De Vlieg-uu'

Oorspronkelijk was het Spreukenhuisje een stal van een klein boerderijtje, waarvan wordt aangenomen dat het uit 1654 stamde. Na de oorlog was het pand een van de oudste panden in Soest. In 1937 startte de heer J.E. van Hengstum er een rijwiel- en herstelwerkplaats. De heer Van Hengstum woonde zelf aan de Middelwijkstraat nummer 17 en had achter zijn huis ook een loods staan.

Toen de heer en mevrouw Bouwens – Klaar na de Tweede Wereldoorlog op zoek waren naar een nieuwe locatie voor hun aardewerkfabriek 'De Vlieg-uu' konden ze ruimte huren bij de heer Van Hengstum. In de aardewerkfabriek werden bordjes, schalen, flessen, kannen en vele andere aardewerkproducten gebakken die allemaal beschilderd werden bij gelegenheden zoals geboortes, huwelijken en jubilea. Wat landelijk bekend en een groot succes werd was het opnemen van 'spreuken' op de bordjes. Alles werd er trouwens met de hand op de bordjes geschilderd.

Trekpleister

Juist deze spreukenbordjes kregen de bijzondere aandacht van de toenmalige directeur van de 'VVV Soest Vooruit', de heer Surink. Hij zag net als velen dat aan het eind van de week veel bordjes die niet aan de kwaliteit voldeden werden weggegooid. Hij initieerde het plan om die bordjes in de muur van deze stal te metselen. Surink constateerde dat Soest voor de dagjesmensen weinig te bieden had en de stal op deze manier een mooie trekpleister zou kunnen worden. Daarmee werd in 1952 het Spreukenhuisje geboren.

Toen het Spreukenhuisje bekend werd ontstond er grote belangstelling. Door allerlei krantenberichten kreeg het gebouwtje wereldwijde aandacht. Bussen

vol met toeristen stopten aan de Middelwijkstraat en gunden hun passagiers een wandeling naar het Spreukenhuisje. Het werden er soms zo veel dat de politie haar handen vol had om de stromen aan bezoekers in de hand te houden. De aardewerkfabriek groeide in omvang. Er verschenen ook bordjes met spreuken in het Engels, later ook in het Duits en Frans en andere talen. Op het hoogtepunt van haar bestaan waren er 22 werknemers in dienst: kleibereiders, schilders, ovenisten, draaiers, inpakkers, magazijnman e.a.

Productieproces aardewerk bordjes en schalen

Wanneer de schaaltes gedraaid, gedroogd en voor de eerste maal gebakken zijn, worden zij met een spreuk beschilderd. Vervolgens krijgen zij een laagje glazuur en gaan weer de oven in, waar zij een temperatuur van 1060 °C te doorstaan krijgen. Na vierentwintig uur worden zij er uitgehaald en zijn klaar voor de verkoop.

De werknemers van de aardewerkfabriek

De afbraak

Toen in 1963 de heer Van Hengstum met zijn rijwielherstelplaats stopte werd het pand volledig in gebruik genomen door de aardewerkfabriek en werd het bedrijf in het Spreukenhuisje geconcentreerd. Toen in 1970 een van de medewerkers bij een bedrijfsongeval om het leven kwam zijn de heer

De heer en mevrouw Bouwens.

en mevrouw Bouwens acuut gestopt met het maken van aardewerk in dit pand. Een jaar later is het Spreukenhuisje afgebroken en zijn er drie huizen gebouwd.

Tot 1980 is 'De Vliegtuut' nog actief geweest met het maken van aardewerk op bestelling. Dat gebeurde middels

thuiswerk door voormalige medewerkers. De heer en mevrouw Bouwens zijn tot hun dood in Soest blijven wonen in hun huis aan de Eemstraat.

Kopie op een aanhanger

In 1987 is het Spreukenhuisje opnieuw tot leven gekomen. Buurtvereniging De Schoutenkamp maakte voor de Historische Optocht in het kader van het Landjuweel een mooie kopie van dit Spreukenhuisje op een aanhanger. Het was een van de succesnummers tijdens de Optocht en heeft daarna nog enige tijd gestaan bij de voormalige Oudheidkamer aan de Ferdinand Huycklaan. Enkele jaren later hebben delen van de kopie een plaats gekregen in Museum Soest, waar op de zolder het Spreukenhuisje en haar geschiedenis onderdeel is van de uitgebreide Soester collectie waarover het museum beschikt. Ook veel spreukenbordjes hebben hier een plaats gekregen en trekken altijd weer de aandacht van de bezoekers aan het Museum Soest.

Soest op de provinciekaarten van Utrecht uit 1850 en 1862

Door Kees Floor

Als in 1856 alle drukken van de Utrechtse provinciekaart uitverkocht zijn, wordt besloten dat er een herziene versie van de kaart moet komen. Uitgerekend de toenmalig burgemeester van Soest blijkt veel invloed op die herdruk te hebben gehad.

Rond het midden van de negentiende eeuw gaf het provinciebestuur van Utrecht de aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe kaart van de provincie. Deze moest de vorige provinciekaart van Bernard de Roy uit 1696 (vierde editie 1799) gaan vervangen.

Afb. 1: Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad II, noordoost. Bron: Beeldbank Archief Eemland 1001_455.

De nieuwe kaart werd onder toezicht van oud kadastermedewerker J.H. Kips samengesteld en getekend door A. A. Nunnink. De uitgave verscheen in 1850. Hij geeft onder andere inzicht in de ligging en de namen van plaatsen, gehuchten, buurtschappen, polders, wegen, rivieren, vaarten, buitenplaatsen en andere markante gebouwen. Zo kunnen we ons een beeld vormen van de situatie in die tijd in onze gemeente. De volledige kaart bestaat uit vier bladen; Soest staat op blad II (afb. 1).

We kunnen ons afvragen of deze provinciekaart wel betrouwbaar, volledig en nauwkeurig is. Wat zouden we dat graag hebben besproken met de voor de kaart verantwoordelijke toenmalige Hoofdingenieur van de Waterstaat van de Provincie Utrecht Jhr. Johan Ortt van Schonauwen en met burgemeester Pieter Gallenkamp Pels van Soest.

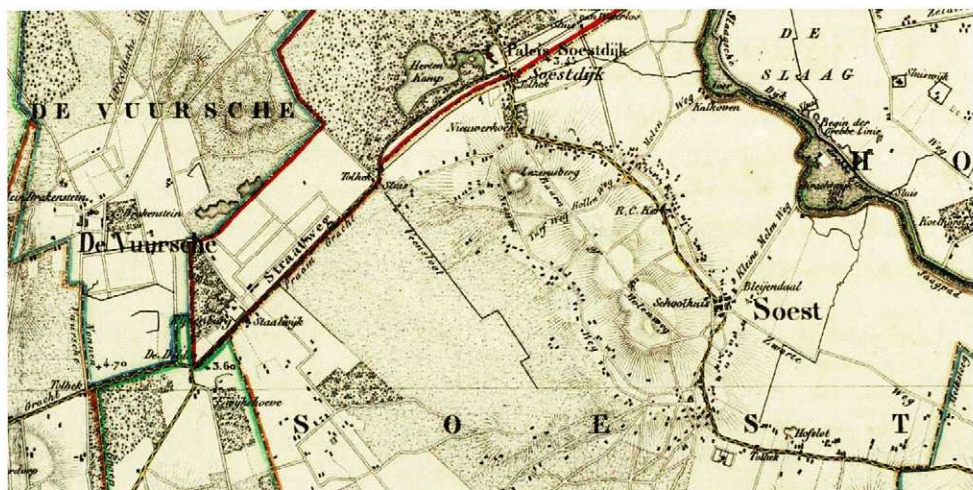
Hoofdingenieur Ortt van de Waterstaat

De provinciekaart van Utrecht voorzag in een behoefte. Na amper zes jaar was hij geheel uitverkocht. Daarom besloot het provinciebestuur in 1856 tot een tweede, verbeterde en herziene druk. In een rapport uit dat jaar somde hoofdingenieur Ortt de correcties en aanvullingen op die hij noodzakelijk achtte als het tot zo'n uitgave zou komen. Zo weten we alvast wat er aan de kaart niet deugde of wat er in de afgelopen jaren was veranderd. Zijn aandacht ging vooral uit naar wegen die recentelijk waren verhard en naar plekken waar tol werd geheven. Daarnaast noemde hij een niet nader gespecificeerde nieuw gebouwde korenmolen in Soest.

Burgemeester Gallenkamp

Om eventuele overige fouten en onzorgvuldigheden te kunnen corrigeren, omissies te kunnen herstellen en wijzigingen in de situatie te kunnen meenemen, werd de hulp ingeroepen van de burgemeesters van alle Utrechtse gemeenten. Zij werden verzocht de informatie op de kaart nauwkeurig na te lopen en eventuele verbeteringsuggesties door te geven. Ook toenmalig Soester burgemeester Gallenkamp ontving zo'n aanschrijving. Zijn antwoord is, net als de reacties van zijn collega's, bewaard gebleven. Daardoor kunnen we zijn visie op de bruikbaarheid van de oorspronkelijke versie van de kaart toch nog achterhalen.

Veel burgervaders lieten de provincie weten dat ze tevreden waren met de oorspronkelijke kaart zoals die er lag; er waren voor wat hun gemeenten betrof geen wijzigingen of aanvullingen nodig. Gallenkamp had echter een fikse lijst met aanvullingen en veranderingen voor wat betreft zijn gemeente. Hij miste onder andere verscheidene onder Soest ressorterende buurtschappen, zoals *De Birk*, *De Bunt*, *Hees* en *De Palz*. Ook zag hij graag een vermelding van de boerderij *Vosseveld* en van de *Middelwijsche Polder*. De naamloze weg die liep van de Biltsche Weg in de gemeente Zeist over het grondgebied van Soest naar de Vlasakker Weg in Amersfoort, moest aangeduid worden als *Biltsche weg* (afb 2).

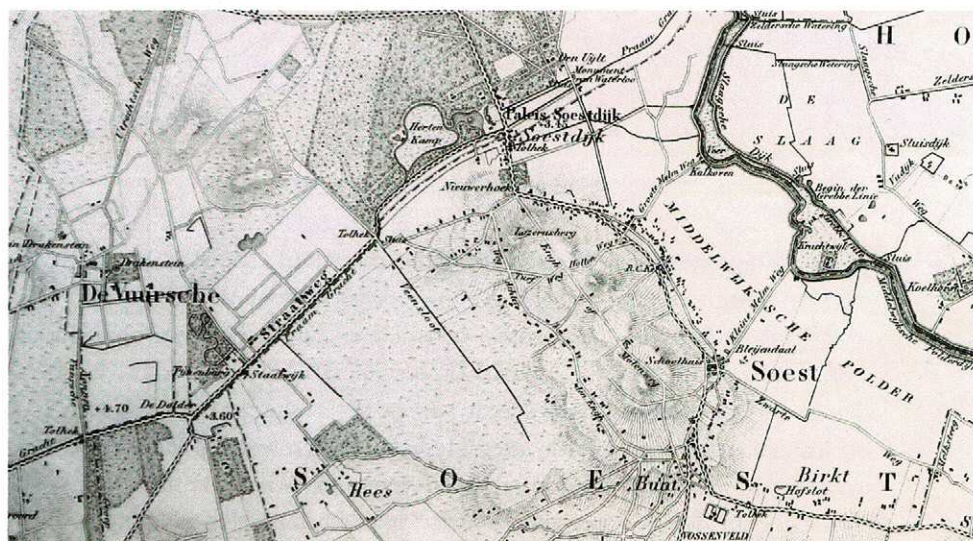
Afb. 2: Uitsnede uit de kaart van afbeelding 1. Eemland 1001_455.

Van sommige wegen of objecten was de naam onjuist. Zo moest langs de Eem de aanduiding *Jaagpad* vervangen worden door *Middelwijsche Polderdijk en Jaagpad*. De weg naar de kalkoven aan de Eem was abusievelijk aangeduid als *Molenweg*; dat moest *Groote Melmweg* zijn. De naam *Baarn- of Molenweg* aan de oostzijde van de Lazarusberg moest volgens de burgemeester gewijzigd worden in *Engh- of Molenweg*. De *Nieuwe weg* aan de westzijde van die berg heette eigenlijk *Weg achter den Engh*. Verder vermeldde de kaart abusievelijk *Kampoost* in plaats van *Kampoord* (het tegenwoordige bungalowpark *Het Jachthuis*). En het was volgens de burgemeester *Dooden weg*, dus niet *Doodé weg*.

Nieuw, althans van na 1850, was een in 1853 aangelegde straatweg van De Bunt naar Soesterberg. In datzelfde jaar werd de korenmolen De Vliet gebouwd. Gallenkamp had ook nog kunnen doorgeven dat de kalkoven bij de Groote Melm buiten gebruik en mogelijk verdwenen was. Dat was er echter niet van gekomen.

Tweede, herziene en vermeerderde druk

In de loop van 1857 beschikte de provincie over alle door Utrechtse gemeentebesturen ingezonden verbetersuggesties en aanvullingen voor de provinciekaart; een hele waslijst. Het aantal correcties en mutaties was zo groot dat het provinciebestuur besloot de kaart geheel opnieuw te laten tekenen en graveren. Samensteller en tekenaar Nunnink, die de kosten van zijn bijdrage aan de tweede druk aanvankelijk had begroot op honderd gulden, moest gezien de vele correcties zijn offerte bijstellen naar 150 à 175 gulden. Het opnieuw in koper graveren van de kaart kostte 3.000 gulden. Als het slechts om enkele kleine wijzigingen was gegaan, zou een bedrag van 300 tot 350 gulden hebben volstaan. De gehele, ook nu weer uit vier bladen bestaande kaart, moest klaar zijn binnen drie jaar na het afleveren van het eerste blad.

Afb. 3: Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad II (vergelijk figuur 2). Bron: Het Utrechts Archief.

Het resultaat

In 1862 was de klus geklaard; er werden 250 kaarten gedrukt. Het resultaat (afb. 3) laat zien dat de hoofdingenieur van de Waterstaat, maar vooral ook de burgemeester, wezenlijk hebben bijgedragen aan het eindresultaat.

Dat de suggesties van hoofdingenieur Ortt verwerkt zouden worden, hoeft geen verwondering te wekken. Hij was immers verantwoordelijk voor de uitgave van de kaart. Maar ook burgemeester Gallenkamp had eer van zijn werk en dat was niet per se vanzelfsprekend. Van veel opmerkingen van collega-burgemeesters was op de herdruk namelijk weinig of niets terug te vinden. Nagenoeg alles wat Gallenkamp had ingebracht, was verwerkt, zo laat vergelijking van uitsneden uit de kaarten van 1850 (afb. 2) respectievelijk 1862 (afb. 3) zien. Kampoord en De Palz liggen buiten het gebied van de uitsnede; de overige zaken die Gallenkamp had aangekaart, zijn terug te vinden, al is dat bij de nieuwe molen wel wat lastig. De buiten gebruik geraakte of verdwenen kalkoven, waarover de burgemeester niets had gemeld, is nog op de kaart uit 1862 aangeduid.

Laatste ontwikkelingen

Het aantal verschillen tussen de oorspronkelijke uitgave en de tweede druk is groter dan je op grond van het voorgaande zou verwachten. Kennelijk is er meer informatie verzameld om tot een zo accuraat en actueel mogelijke herdruk te komen. Belangrijkste aanvulling van de kaart uit 1862 op blad II (afb. 4) is de in rood aangegeven spoorlijn van Utrecht naar Amersfoort in aanleg. Deze zou in 1863 in gebruik genomen worden, evenals onder andere de stations Soest-Soesterberg (later Soestduinen) en De Bilt (later Bilthoven). Het station Doldersche weg (later Den Dolder) ontbreekt nog; dat werd namelijk pas geopend in 1895.

Een andere verandering heeft betrekking op de gemeentegrenzen. In 1857 werd een groot aantal kleine gemeenten in de provincies Utrecht en Noord-Holland samengevoegd met een grotere buurgemeente. Zo kwam de gemeente De Vuursche bij Baarn. De gemeente-aanduiding De Vuursche (in hoofdletters) en de voormalige gemeenschappelijke grens kwamen op de nieuwe kaart dus te vervallen.

Afb. 4: Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad II (vergelijk figuur 1). Bron: Beeldbank Regionaal Archief Zuid-Utrecht LeW_5D3_17724.

Nijkerk

We keren nog even terug naar de brief met verbeteringsuggesties die burgemeester Gallenkamp in 1856 naar de provincie stuurde. Hij rondde zijn schrijven met enige aarzeling af met een suggestie die niet direct de weergave van het grondgebied van zijn eigen gemeente betrof. Hij pleitte namelijk voor het aanduiden van het Gelderse Nijkerk op de provinciekaart. De door zijn gemeente geplande spoorlijn naar Amersfoort en verder door richting Zwolle, die zoals we reeds zagen zeven jaar later in gebruik genomen zou worden, zou ook in die plaats een station krijgen. De ruimte waar Nijkerk moest worden ingetekend werd op de kaart uit 1850 – volgens de burgemeester ‘nutteloos’ – ingenomen door de titel van de kaart. De provincie nam zijn voorstel over. In het contract over de vervaardiging van de nieuwe kaart werd onder andere opgenomen het verkleinen en verplaatsen van de titelplaat, die verhuisde naar de Zuiderzee (zie afb. 4).

Kortstondig succes

De herdruk van de provinciekaart bood de gelegenheid correcties aan te brengen en ontbrekende gegevens aan te vullen. Burgemeester Gallenkamp van Soest heeft daarvan op een uitstekende manier gebruik gemaakt, zoals de provinciekaart uit 1862 laat zien. In een aantal gevallen beperkte zijn succes zich echter tot die ene uitgave. De Groote Melmweg werd veelal nog aangeduid als Molenweg. Dat is bijvoorbeeld het geval op de kaart van Soest in de bekende gemeenteatlas van Jacob Kuiper uit ca. 1870, op de opvolger van de provinciekaart, uitgegeven in 1882 door J. van Druten en op de topografische kaarten tot en met 1951. Een kaart van Van Druten van omstreeks 1920 (figuur 5) vermeldt onder andere een stopplaats Nieuwe Weg (later Halte Nieuwe Weg, thans station Soest-Zuid), dus niet stopplaats Weg achter den Engh.

Bunt en Birk

De situering van de buurtschappen (De) Bund of (De) Bunt en (De) Birk(t) verschilt soms nogal. Gallenkamp schrijft letterlijk: *“Oostelijk van dien straatweg”* (van Amersfoort naar Naarden) *“wordt de buurtschap in de nabijheid der buitenplaats ‘Hofslot’ genoemd ‘Birk’*. Westelijk van die

Afb. 5: Uitsnede uit de kaart van Utrecht en omstreken, uitgegeven door J. van Druten te Utrecht omstreeks 1920. Bron: Beeldbank Archief Eemland 1001_634.

straatweg voorbij het tolhek wordt het vierkant voorbij het tolhek genoemd 'Vossenveld'; de buurtschap daarneven 'Bunt' (...)." Vooral De Birkt wordt veelal oostelijker aangegeven dan de burgemeester aangaf. Op de kaart van afbeelding 5 bijvoorbeeld heet het gebied bij Isselt in het uiterste oosten van de toenmalige gemeente Soest (thans industrieterrein in de gemeente Amersfoort) De Birk. Andere kaarten noemen die locatie Lagebirk en vermelden daarnaast De Birk op een positie die dichter komt bij wat de burgemeester aangaf. Inmiddels is De Bunt van de officiële topografische kaarten van het Kadaster verdwenen. De Birk wordt nog wel aangeduid, maar oostelijker dan Gallenkamp zou hebben gewild.

Bronnen

- Het Utrechts Archief, toegang 79, inv.nr. 3661, 954 en 956.
- Beeldbanken Archief Eemland, Regionaal Archief Zuid-Utrecht en Universiteitsbibliotheek Utrecht.
- topotijdreis.nl

Tolwegen in Soest en Soesterberg in de 19e eeuw

Door Jan de Mos en René van Hal

Aan het begin van de 19e eeuw werden de eerste verharde wegen in Soest en Soesterberg aangelegd. Een kostbare aangelegenheid, waar zowel de overheid als private partijen veel geld in staken. Om dat geld terug te verdienen en het onderhoud van de wegen te financieren werd al snel tol geheven. In dit artikel vertellen Jan de Mos en René van Hal meer over de geschiedenis van deze tolwegen en de bijbehorende tolhuisjes.

Tot in de 19e eeuw kende Soest eigenlijk alleen maar onverharde wegen. De doorgaande hessenwegen verkeerden vaak in slechte staat. Pas in de tijd van de Bataafse Republiek (1795 – 1801) kwamen de plannen om het wegennet in Nederland te verbeteren. In deze tijd werd een stelsel van rijksstraatwegen aangelegd, de *routes impériales*, die door het Franse Rijk werden gefinancierd. De Fransen deden dit niet alleen uit economisch oogpunt om de welvaart te bevorderen, maar ook uit strategische, militaire overwegingen. Over de wegen konden ze namelijk sneller troepen verplaatsen. Een voorbeeld van zo'n rijksweg is de oude weg van Amersfoort naar Utrecht dwars door Soesterberg, die rond 1800 werd bestraat. De Franse troepen waren destijds nabij gelegerd in Austerlitz. Deze rijkswegen werden na de bestrating aangeduid als rijksstraatwegen.

Publiek project, privaat initiatief

Na de onafhankelijkheid in 1813 ging het net opgerichte Verenigd Koninkrijk der Nederlanden op last van koning Willem I door met de verbetering van het landelijk wegennet. Later pakten ook de provincies dit op. Gebrek aan overheidsgeld bood particulieren de gelegenheid eveneens een rol te spelen bij de aanleg van wegen. Een vroege vorm van publiek-private samenwerking. Private investeerders zorgden ook voor bestrating van de weg van Naarden naar Amersfoort door Soest (1815), gevolgd door de weg van Soestdijk naar De Bilt (1826) en als laatste de weg van Soest naar Soesterberg (1854). Alle drie de wegen werden aangelegd op instigatie van

een groep notabelen van buitenplaatsen uit Baarn en omgeving.

Voorzitter van dit gezelschap was **Jhr. mr. Joan Huydecoper van Maarsseveen** (1769-1836). Huydecoper bekleedde na de Franse tijd vele openbare functies. Zo was hij vice-maire van Amsterdam en mededirecteur van de pas opgerichte Nederlandsche Bank. Tot zijn dood bekleedde hij tevens de nevenfunctie van president van de commissie der zandpaden tussen de steden Amsterdam, Weesp, Muiden en Naarden. Hij was in die functie verantwoordelijk voor het storten van grof puin, dekzand en steigeraarde op het lokale wegennet. Hij woonde in Amsterdam, maar kocht in 1797 voor f 85.000, - kasteel Groeneveld van Pieter Cornelis Hasselaer in Baarn. Hij had dus ervaring in de financiële wereld en met het verharderen van wegen.

Per koninklijk besluit kreeg een gezelschap onder leiding van Huydecoper in 1815 toestemming voor de aanleg van de weg Naarden-Amersfoort en het uitschrijven van een lening voor de financiering daarvan, waaraan alleen particulieren konden deelnemen. Uit de deelnemers aan de geldlening werd een commissie gekozen, bestaande uit vier commissarissen met wisselende functies, maar meestal waren er een president, een secretaris, een administrateur en een thesaurier. De notulen van deze commissie zijn pas aanwezig vanaf 1836, na het overlijden van de eerste president Huydecoper.

Tolheffing

Voor het onderhoud van deze wegen en de aflossing van de lening werd tol (gabel) geheven. Om de tol te kunnen heffen werd een wegversperring gemaakt met een tolboom met daarnaast een huis voor de tolbaas (tolgaarder). Soest kende in de 19e eeuw vier tolleren. Twee op de weg Naarden-Amersfoort, op Soestdijk en De Birk (beide van 1815 tot 1901), een op de weg van Soestdijk naar Baarn, de Veenhuizertol (van 1826 tot 1928) en een op de weg van Soest naar Soesterberg (van 1854 tot 1916). De tolheffing aan drukke doorgaande wegen werd bij openbare inschrijving verpacht en gegund aan de hoogste bieder, telkens voor een periode van drie jaar. Bij minder drukke zijwegen was verpachting niet lonend en werd de tolwachter aangesteld door de wegbeheerder.

bewonen. Als er problemen waren, kon hij rekenen op bescherming door de openbare macht.

Aanvankelijk was het de tolgaarder toegestaan om koffie te schenken en bier en sterke drank te tappen. Hij moest dan wel over de nodige vergunningen beschikken. Dat bleek niet altijd een gelukkige combinatie, vooral als de tolgaarder zelf ook een glaasje meedronk.

In 1899 werd een wetsontwerp ingediend tot afschaffing van de tolrechten: 'Welke de Staat heeft voor het gebruik van wegen, kanalen, havens, sluizen en bruggen.' Deze afschaffing is ingegaan op 1 mei 1900. Op de privaat gefinancierde wegen volgden de afschaffing pas nadat de investeringen waren terugverdiend, dan wel na overname door rijk, provincie of gemeente.

De straatweg van Naarden naar Amersfoort

Bij koninklijk besluit van 15 oktober 1815 nr. 24 werd toestemming verkregen voor de aanleg van de straatweg van Naarden naar Amersfoort. Ook werd een lening voor de financiering uitgeschreven. Het doel van deze straatweg was de ontsluiting van het gebied tussen Naarden en Amersfoort en een betere verbinding met Amsterdam en met Arnhem, Deventer en Duitsland. De bestrating volgde min of meer het traject van de oude Naarder Postweg: Naarden - Laren - Eemnes - posthuis Groeneveld - Soestdijk - Soest - Amersfoort. De kosten voor de aanleg, begroot op bijna 200.000 gulden, werden verkregen uit een particuliere lening.

De weg had in totaal zes tollens, te weten: '1 buiten Naarden, tegenover de herberg Jan Tabak; 2 op de Gemeene Steeg, te Eemnes Buitendijks; 3 bij het huis Groeneveld; 4 de Domeintol te Soestdijk; 5 op de Birkseweg te Soest en 6 op de Soesterweg te Amersfoort.' In 1820 was het al noodzakelijk om reparaties aan de tollens te verrichten: 'Het doen van eenige reparaties en vernieuwingen

 COMMISSARISSEN van den **STRAATWEG** van **NAARDEN** op **AMERSFOORT**, zullen **op Dingsdag den 11 Maart 1873**, des voormiddags ten **elf** uur, ten huize van den Logementhouder **H. UBBINK** op **SOESTDIJK** onder **Baarn**, ten overstaan van den Notaris **H. PEN** te **Baarn**, publiek voor den tijd van **DRIE JAREN**
VERPACHTEN:
DE TOLLEN
op gezegden Straatweg, nabij **AMERSFOORT**, in de **BIRKT** onder **SOEST** en te **EENMES-BUITENDIJK**, waarvan de Voorwaarden ter lezing zullen liggen acht dagen vóór de verpachting in bovengenoemd Logement en ten kantore van gemelden Notaris **PEN** te **Baarn**.

Advertentie verpachting Tollens.

aan de gabelen, staande op den grooten weg no. 4, begrepen tusschen de steden Naarden en Amersfoort. Deze aanbestedingen zullen geschieden bij inschrijving en opbod.' Dat laatste gebeurde in de dorpslogementen. In Soestdijk was dat eerst in het logement De Lindeboom, en na sluiting in 1859 in het logement van Ubbink, vanaf 1899 beter bekend als hotel Trier.

De straatweg van Naarden naar Huizen, in het verlengde van deze route, werd door dezelfde initiatiefnemers na ruim 20 jaar gerealiseerd in 1837.

Een jaar nadat de tolheffing op de rijksstraatwegen werd beëindigd, werd ook de tol op deze route opgeheven. Op 1 mei 1901 nam het Rijk de exploitatie van de weg en de zijwegen over en werden de tolleren opgeheven. De commissarissen bleven het beheer uitoefenen tot de gehele geldlening was afgelost. Hiervoor kreeg men een jaarlijkse bijdrage van het Rijk. Op 10 november 1930 droegen de commissarissen het bestuur over aan het Rijk. Later werden delen van de weg overgedragen aan de provincies en gemeenten. De oude 'Amsterdamsche Rijksstraatweg' in Soest loopt nu over de Vredenhofstraat, Burgemeester Grothestraat, Van Weedestraat, Steenhoffstraat, Middelwijkstraat, Torenstraat, Kerkstraat, Birkstraat (deels N221) en gaat in Amersfoort tenslotte weer over in de Amsterdamseweg.

De Domeintol te Soestdijk

De Domeintol was de 4e tol op de straatweg van Naarden naar Amersfoort en stond op een strategische plek: de tolboom was geplaatst op de brug over het Oude Grachtje. De woning van de tolgaarder stond aan de westzijde van de Soestdijk, op de hoek van de latere Jachthuislaan, schuin tegenover herberg De Lindeboom van de familie Schimmel (gesloten in 1859 en gesloopt 1881). De domeintol op Soestdijk is een van de oudste van Soest, samen met de oude tol op de Neerweg. De tol op deze plek dateert al uit de 17e eeuw (zie 'Soest in de 17e en 18e eeuw', blz. 57 e.v.).

In 1692 is er een herziening van het reglement uit 1602: 'Een Renovatie van de Ordonnantie Op den Tol, wegens den Tolboom in Soestdijk, dato den ijjen Julij 1602.' Deze bestaande oude tol werd door de commissarissen van de straatweg in 1815 overgenomen en opgeknapt en in 1826 geheel afgelost (toen bewoond door tolgaarder Leersum). In het kadaster uit 1832 stond het

als eigendom van Commissarissen weg van Naarden naar Amersfoort. Rechts ten zuiden van De Lindeboom woonde timmerman Gerrit Ubbink, getrouwd met Rijkje van Leersum. Hun zoon Hendrik zou in 1859 het logement van Van Leersum overnemen, ten noorden van De Lindeboom (vanaf 1899 hotel Trier, Praamgracht 13, in 1964 gesloopt, nu Oranjeparkflat). Tegenover het logement Van Leersum stond de Villa Buitenzorg, in 1824 eigendom van Jan Hendrik Hackman Asschenberg, een rentenier uit Amsterdam. In 1835 verwerft Z.K.H. de Prins van Oranje, de latere koning Willem II, het in eigendom. Van 1877 tot 1881 werd Buitenzorg bewoond door de

Kaart kadaster 1832, bron Hsgis.

gemeente- en hofarts Sytze Greidanus en van 1881 tot 1897 door Mr. Constant Jacob Willem Loten van Doelen Grothe, burgemeester van Soest (1881-1914). De laatste bewoner van het koningshuis was H.K.H.-prinses Irene met haar kinderen. Vanaf 1992 is het een kantoorpand.

De tol te Soestdijk werd in de beginjaren verpacht voor f 800,- per jaar. In 1826 was dat aan Van Leersum, uitbater van het logement van Leersum. In 1839 was de tolgaarder Heinrich (Hendrik) Wetzel (1809-1874), getrouwd met Anna Margaretha Beijer. In latere jaren werden soms meerdere tolln door een persoon gepacht. In 1861 was Johannes Verwoerd de tolgaarder, hij was tevens briefvengarder. De tol had toen als nevenfunctie postkantoor van de per diligence aangevoerde post. In 1876 was de weduwe Geertruida van Boeijen-Ubbink de tolgaardster, dochter van Gerrit Ubbink, uitbater van het in 1859 gesloten logement De Lindeboom.

Ten zuiden van de tol werd in 1834 de buitenplaats Vredehof gebouwd, in 1857 gekocht door Jhr. Everard Willem van Weede als zomerverblijf. Dochter Renée Henriette van Weede trouwde in 1887 met burgemeester Loten van

Doelen Grothe. Na het overlijden van zijn schoonvader in 1897 betrok het echtpaar de Vredehof. Nadat de weg op 1 mei 1901 was overgedragen aan het Rijk en de tol was opgeheven werd het tolhuis verkocht. Koper in

 Met het oog op de
komst van een nieuwen
Tolgaarder aan de
DOMEINTOL nabij SOESTDIJK, raadt
de ondergeteekende den ingezetenen van
AMERSFOORT, BAARN, SOEST en
EEMNES in hun belang aan, te zorgen,
bij het passeeren van die tol voorzien te
zijn van de kaart die hun vrijdom van
tol verschaft en welke op het Gemeen-
tehuis van hun woonplaats gratis te be-
komen is.

*De Commissaris-administrateur
van den straatweg
Naarden—Amersfoort,
LOTEN van DOELEN GROTHE.*

datzelfde jaar was Loten van Doelen Grothe. Hij zat dicht bij het vuur, want hij was commissaris -administrateur 'van den straatweg Naarden-Amersfoort'. Hij liet het oude tolhuis direct slopen om met het aangrenzende terrein zijn buiten Vredehof te vergroten en een nieuwe oprit te realiseren. "Daardoor zal de fraaie villa nog meer tot haar recht komen."

*Advertentie nieuwe tolgaarder Soestdijk,
januari 1898.*

Rijksweg Soestdijk richting Soest, links hotel Trier, rechts stond het tolhuis, ca. 1925, bron AE.

Park Vredehof 11, Jachthuis, Rijksmonument, 2020.

De vermelding dat het huidige adres van het tolhuis Park Vredehof 11, een Rijksmonument uit 1831, een voormalig jachthuis annex tolhuis is, klopt dus niet. Het historische rietgedekte

“Jagthuis” is in 1834 gebouwd in opdracht van Anna Paulowna, Koningin der Nederlanden, echtgenote van Willem II. Zij liet het pand bouwen voor haar zoon Alexander als boerderij en jachthuis, ter vervanging van het oude Jachthuis tegenover de Veenhuizertol (zie hierna). Van hieruit organiseerde ook prins Willem III zijn jachtpartijen. Oorspronkelijk stond het Jagthuis op de hoek van de Amsterdamsestraatweg-Biltseweg, maar bij een reconstructie van het kruispunt is het pand afgebroken en herbouwd op de huidige plaats. Met de aanbouw van de tweede, zelfstandige woning is een zee van extra leefruimte gecreëerd. Het staat begin 2021 te koop voor € 1.450.000.-

De Tol op de Birk

Het andere tolhuis op de straatweg van Naarden naar Amersfoort stond verderop aan de straatweg (de huidige Birkstraat), aan de noordzijde,

net voorbij de Maarschalkersteeg(h), schuin rechts tegenover het huidige restaurant De Korte Duinen. De Tol Soestdijk was eigendom van de wegbeheerder, maar de tol op de Birk was eigendom van het departement van Binnenlandse Zaken.

Tolhuis op De Birk, kadasterkaart 1832, bron Hisgis.

Tolhuis op de Birk, 1890, bron AE.

In 1831 was Peter van den Burg (1800-1865) de tolgaarder op de Birk. Hij was getrouwd met Catharina (Trijntje) van den Hoek. In 1881 was Dirk Dreumer (1840-1891) tolgaarder, getrouwd met Maria Jacoba Rosier. Hij staat vermoedelijk met zijn gezin op bovenstaande foto uit 1890.

Bestuur der Domeinen.

De ONTVANGER DER
REGISTRATIE EN DO-
MEINEN te Amersfoort,
zal op **Vrijdag 2 Januari**
1903, publick

bij inschrijving verkoopen:

DE OPSTAL

VAN HET

voormalig Tolhuis No. 5

in de **BIRK**, gemeente Soest.

met den daarbij behoorenden
GROND, zooals dit perceel breeder
bij biljetten is omschreven en op het
terrein is uitgezet.

Perceelsbeschrijving en voorwaarden zijn
ter inzage ten Kantore van genoemden
Ontvanger, door wien nadere inlichtingen
worden verschaft.

Een jaar na de opheffing van de tol in 1901 werd in december 1902 het voormalig Tolhuis no. 5 met bijbehorende grond door de Dienst Domeinen te koop aangeboden. De nieuwe eigenaar heeft niet veel geluk gehad aan zijn nieuwe bezit. Op 14 november 1903 lezen we: 'Woensdagavond is de onbewoond staande villa „Eureka”, van ouds het Tolhuis, alhier, door onbekende oorzaak afgebrand. Men vermoedt dat hier kwaadwilligheid in het spel is.' In mei 1904 wordt de gedeeltelijk afgebrande villa, dan genaamd "Heurêka", weer te koop aangeboden. Aangeduid als perceel gemeente Soest, sectie C, nummers

Verkoop Tolhuis 5 op de Birk, december 1902.

Het Tolhuis op de Birk stond aan de rechterzijde van de ingang naar Birkstraat 111, eigen foto.

166 en 167 gedeeltelijk. Daarna vernemen we niets meer van dit pand, het is uiteindelijk gesloopt. Nu is er op die plek geen bebouwing meer.

De straatweg van Soestdijk naar De Bilt

De straatweg van Soestdijk naar De Bilt is een zijweg van de straatweg Naarden-Amersfoort. Bij het koninklijk besluit van 1 juli 1826, nr. 177 verkregen eerdergenoemde Jhr. Mr. J. Huydecoper van Maarsseveen en

Mr. H.A. Laan, beiden woonachtig in Baarn, toestemming om de weg van Soestdijk naar De Bilt te bestraten, waardoor het een straatweg werd. Mr. H.A. Laan (1780-1863) vervulde al in de Franse tijd functies bij het belastingwezen en was later belastinginspecteur. Hij kreeg in 1819 zitting in de Staten van Utrecht en was elf jaar gedeputeerde. Hij zag in zijn steun aan de herzieningsvoorstellen van de grondwet de beste mogelijkheid om het vaderland tot nut te zijn. Laan was buitengewoon lid van de Tweede Kamer die in 1840 over de Grondwetsherziening besliste. Hij had vele nevenfuncties, waaronder commissaris van diverse straatwegen.

De twee heren vulden elkaar mooi aan: Huydecoper had verstand van het verharderen van wegen en Laan van het innen van belastingen. De commissarissen van de beide

Openbare Verpachting van TOLLEN.

Heeren COMMISSARISSEN van de Straatweden van NAARDEN naar AMERSFOORT, van SOESTDIJK naar de BILT, van BLARICUM naar HUIZEN, en van HUIZEN naar NAARDEN, zullen op Vrijdag den 23 November 1881, des middags twaalf uur, ten huize van den Heer H. UBBINK, logementhouder te Soestdijk onder Baarn, ten overstaan van den te Baarn residenten Notaris H. PEN, voor het tijdvak, ingaande middernacht van den 30 April 1882, en eindigende middernacht van den 31 December 1885,

In het openbaar verpachten:

Eerstelijk. Op den Straatweg van NAARDEN naar AMERSFOORT, de gabelen bij Naarden, te Eemnes-Buitendijk, bij Groensveld, op Soestdijk, in de Birk te Soest, en bij Amersfoort.

Ten tweede. Op den Straatweg van SOESTDIJK naar DE BILT, de gabel aan de Veenhuizen, op de Heide onder de Bilt, en bij de Bilt.

Ten derde. De gabel op den Straatweg van NAARDEN naar HUIZEN.

En ten vierde. Op den Straatweg van HUIZEN door BLARICUM naar de zoogenaamde Maatschappij, de gabelen bij de Ronde en bij Blaricum.

De voorwaarden dezer verpachting zullen acht dagen vóór de verpachting in bovengenoemd logement te Soestdijk ter lezing liggen.

Openbare Verpachting Tollen, 12 november 1881.

straatwegen waren deels dezelfde. De vergaderingen en de verpachtingen vonden vaak gezamenlijk plaats. De deelnemers in de geldleningen waren vaak ook dezelfde. Zij het dat in dit geval ook de provincie Utrecht deelnam voor ongeveer 8%.

Inkomsten kwamen ook hier uit de verpachting van tollén, waarvan er drie waren. De eerste stond aan de zuidwestzijde van de kruising Soestdijkseweg – Groenekanseweg (bij landgoed Houdringe de Bilt), Soestdijkseweg Zuid 98. Het tolhuisje uit 1827 is in 1960 naar de overkant van de weg verplaatst. Het tweede tolhuis werd gebouwd aan de Provincialeweg S3, kort voor de afslag Vuurscheweg, tegenover nu Brasserie Le Nord aan de N234 Soestdijkseweg Noord 492 te Bilthoven, aangeduid als tolhuis op de Heide nabij de Bilt. Het derde tolhuis van de Straatweg verrees op enige afstand van het paleis Soestdijk. In de administratie werd het meestal omschreven als de gabel aan de Veenhuizen onder Baarn: later kortweg ‘de tol Veenhuizen’. Op 1 januari 1929 was de geldlening geheel afgelost en verviel de weg aan de provincie en werd de tol opgeheven. Voor de drie tolhuizen vergoedde de provincie Utrecht f 8.000,- en voor het in de weg aanwezige verhardingsmateriaal f 12.000,-.

De Veenhuizer Tol

De Veenhuizer tol lag in bocht van de Praamgracht, destijds vallend onder Soestdijk met oud adres Biltseweg 25 Baarn, huidig adres Jachthuislaan

70 te Soest (in 1999 is een nieuwe grens bepaald tussen Baarn en Soest waardoor dit pand is ‘verhuisd’). Op de kadasterkaart uit 1832 is niet aangegeven welk huis de tol betreft. Het moet haast wel de aangeven plek zijn, een huis en erf in eigendom van de rentenier Andries de Wilde, eigenaar van Pijnenburg. Waarschijnlijk werd de grond voor het tolhuis gehuurd.

Kadasterkaart 1832, Veenhuizertol, bron Hisgis.

Aan de oostzijde daarvan stond de oude hofstede Eyckendal, eigendom van de Prins van Oranje, toen bewoond door de jachtmeester, gebouwd in 1640, maar later afgebroken (vervangen door nieuw Jachthuis bij de Tol Soestdijk). De schuur ten zuiden van de tol is ook afgebroken, daar is in 1840 de villa Eikenhorst gebouwd, huidig adres Jachthuislaan 55. In de later herbouwde huidige boerderij Eyckendal zijn de oude gevelstenen van de oude hofstede opgenomen, nu aan de Jachthuislaan 68, naast de woning staat de Veenhuizertol op nummer 70.

De benaming Veenhuizer Tol heeft te maken met het toen nabij aan de Praamgracht gelegen Veenhuis, waar de turf uit het Soesterveen aan accijns werd onderworpen alvorens ze werd afgevoerd. Jarenlang werd ook gesproken over een buurtschap Veenhuizen. Tot 1931 heette de Koninginnelaan, die daar heen voerde vanaf de Rijksweg (Nieuwerhoek) in Soest, de Veenhuizerstraat. Op verzoek van de bewoners van deze straat is deze naam aangepast. De naam Veenhuizen had een negatieve annotatie en bovendien werd een relatie gelegd met de plaats Veenhuizen in Drenthe, waar landlopers tewerk werden gesteld.

De eerste verpachting was in 1829. De tol Veenhuizen (bij Soestdijk) ging naar David Bischoff, de kastelein uit Nieuwersluis, voor f 1.510,-. Voor

Veenhuizertol, kijkrichting De Bilt, 1905-1915, bron AE.

Villa Eikenhorst periode 1935-1945, met links de Veenhuizertol.

hem stonden borg de tapper Cornelis Schot uit den Dolder en de aannemer Christiaan van Lint uit Loenen. In 1877 won Arie Maters (1832-1904), van beroep

logementhouder te Amersfoort en getrouwd met Hendrina Antonia ter Haar, met f 3.170,- de pacht van alle drie de tollén op deze weg. In de periode 1905-1915 was er een tolgaarster, de weduwe mevrouw Westeneng (in het midden van de afbeelding op p.32). Op de andere afbeelding, hierboven, uit 1935-1945 staat rechts de villa Eikenhorst en links over de vijver van de Praamgracht het oude tolhuis. Nadat de tol met ingang van 1929 was opgeheven zijn de weg en het tolhuis overgegaan naar de provincie, die

het later weer heeft verkocht. In de jaren 60 van de vorige eeuw werd het tolhuis bewoond door W. de Waard, rijksrechercheur. Het witgepleisterde pand onder zadeldak tussen topgevels is sinds 1967 een Rijksmonument (monumentnummer*: 8545).

Overneming van den weg De Bilt- Soestdijk te wachten.

(Van onzen correspondent).

BAAARN, 26 Sept. — Woensdag a.s. wordt in Hotel Trier te Soestdijk een vergadering gehouden van aandeelhouders van den weg De Bilt—Soestdijk. In deze vergadering komt een voorstel aan de orde tot liquidatie van de administratie van dezen weg. Hieruit mag worden geconcludeerd, dat deze weg ten spoedigste zal worden overgenomen door de provincie Utrecht. Bij de vaststelling van het wegenplan voor deze provincie in 1927 werd door Ged. Staten meegedeeld, dat in de eerste plaats de weg Hilversum—Utrecht in aanmerking kwam voor overneming door de provincie en daarna de straatweg Utrecht—Zeist—Soestdijk met als gevolg onmiddellijke opruiming der zich daarop bevindende tollén.

De liquidatievergadering van Woensdag a.s. betekent dus opruiming van de tollén op den weg De Bilt—Soestdijk.

Overneming van de weg, 27 september 1928.

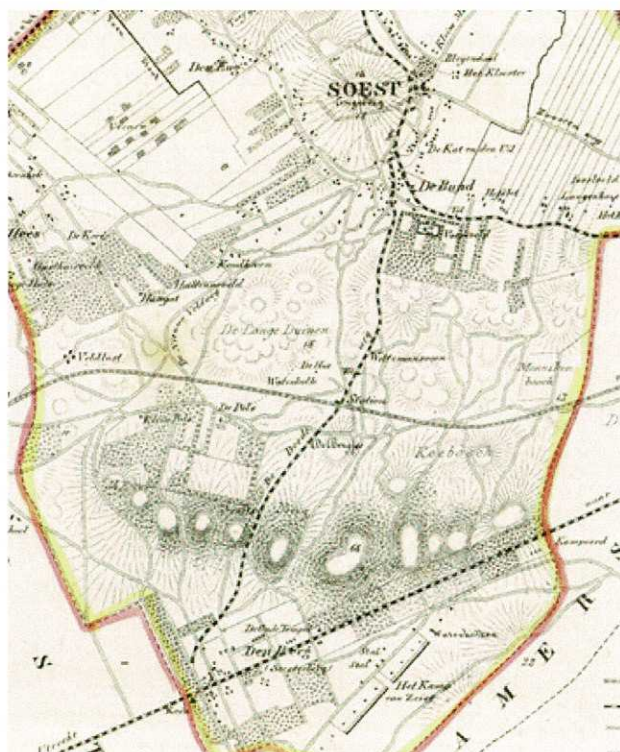

Veenhuizertol, 2021, eigen foto.

De Nieuwe weg van Soest naar Soesterberg

De weg van Soest naar het in het buitengebied gelegen Soesterberg is lang stiefmoederlijk bedeed. Het traject is een aantal malen verlegd, steeds door middel van eenvoudige zandwegen door bos en heide, die door slecht onderhoud alweer snel onbegaanbaar werden. Het klagen van de in 1837 aangestelde pastoor Rademaker bleef ook vruchteloos. Geld en prioriteit bij het gemeentebestuur ontbraken.

Daar kwam in 1851 verandering in, ook hier door particulier initiatief. Een commissie onder leiding van de eerdergenoemde Mr. H.A. Laan uit Baarn pakte de bestrating op (Huydecoper was al overleden). Dit deed hij samen met Mr. F. van der Poll en baron van Ittersen. Van der Poll (1780-1853) was oud Tweede Kamerlid en tot 1850 commissaris van de Koning in Utrecht. In een nevenfunctie was hij vanaf 1839 voorzitter van de commissie van beheer en toezicht op de droogmaking van de Haarlemmermeer.

De commissie kreeg per koninklijk besluit in 1852 toestemming om de Nieuwe weg naar Soesterberg aan te leggen. De aanleg van de straatweg werd bekostigd door de verkoop van aandelen aan particuliere beleggers. Er werden 72 aandelen van f 250,- uitgegeven, zodat in totaal f 18.000,- werd opgehaald. De provincie verleende een subsidie van f 1.000,- en de gemeente Soest stelde genereus de grond ter beschikking met

De Nieuwe weg van Soest naar Soesterberg, uitsnede Atlas Kuijper, 1865.

de heideplaggen en zwarte aarde. Bovendien werd een concessie verstrekt tot het heffen van tol aan 'eenen tolboom op dier weg'. De Nieuwe weg liep vanaf de Kerkebuurt in Soest, langs de Bunt en de molen de Vlijt, het Wittemansveen, over de Bergjes en het Soester Hoogt, om uit te komen op de Schoolweg, een sortie tussen de buitenplaats De Sterrenberg en de hofstede Moerbessenberg.

Op 20 maart 1852 was de Nieuwe weg klaar, op de beplantingen na. Maar de geraamde kosten waren ver overtroffen. Men kwam geld te kort en voor een bedrag van f 7.000,- moesten er nieuwe aandelen worden uitgegeven, waarmee de totale investering opliep tot f 25.000,-. De oorzaken van de overschrijding waren divers. De prijsstijging van de klinkers was een van de oorzaken, maar als belangrijkste reden werd genoemd dat men bij de planvorming het belang van de straatweg provinciaal weinig beduidend vond. Er was daarom aanvankelijk gekozen voor een bestrating van slechts 2,5 meter breed, maar men kwam daar bij de realisatie op terug en maakte hem 3,5 meter breed. Ook was in de begroting niet voorzien in de tolmanswoning en de noodzakelijke beplanting om verzanding tegen te gaan. Of het geld op was, of de prioriteit buiten Soest was komen te vervallen, blijft onduidelijk, maar het traject over de heide naar Soesterberg bleef ondanks de goede voornemens deels onbestraat. Wel is later sprake van een grindweg (bepuining), dus half verhard.

Twee decennia later bleek de weg van Soesterberg naar het station van het in 1863 aangelegde spoor alweer in een zo deplorabele staat te verkeren dat die niet meer fatsoenlijk bereden kon worden. Het geïnde tolgeld was onvoldoende voor het onderhoud van de weg. Soest richtte zich tot de Gedeputeerde Staten met de klachten, maar die lieten in 1877 weten het als een lokaal probleem te zien. De erven van mr. H.A. Laan zagen er ook geen brood meer in en droegen op 14 januari 1879 de concessie over aan de gemeente.

De toestand werd zo onhoudbaar dat er initiatieven vanuit de bevolking kwamen om financieel bij te dragen aan de verbetering van de weg. De belangrijkste initiatiefnemer was jonkheer Rutgers van Rozenburg, eigenaar van het fraaie landgoed 'De Paltz' gelegen aan deze slechte weg. Hij stelde

geld beschikbaar voor de 'bepuining' en (her)bestrating van de weg. In 1880 werden de verbeteringen afgerond. De geschiedenis herhaalde zich nog een paar keer. De route liep via de Soesterbergschestraat ZZ in Soesterberg lange tijd over de vliegbasis naar de huidige Veldmaarschalk Montgomeryweg. Dat werd te gevaarlijk en toen is in 1953 de route omgelegd naar de andere zijde van 'de Bult' over de Van Weerden Poelmanweg. Nu is dat de provinciale weg N413.

De Tol op het Wittemansveen

Een ander tolhuis aan de Nieuwe weg werd geplaatst halverwege het traject bij het Wittemansveen, destijds Soesterbergschestraat 50. Het eerste tolhuis was een eenvoudig huisje van 5,50 bij 7,75 meter voorzien van een pomp, een bedstee, een lantaarnpaal, tolbomen en een tariefbord. Vanaf 15 mei 1854 werd tol geheven. De eerste tolgaarder in dienst van de wegbeheerder was Gerrit van Isselt (1808-1875), geboren te Muiden, zoon

van Jan van Isselt en Cornelia de Haan, getrouwd met Cornelia Bosch (1820-1881), geboren te Eemnes, dochter van Tijmen Hendriksz Bosch en Neeltje Gerritse van den Brink. Gerrit was niet alleen tolgaarder, maar ook kroeghouder en tuinman. Om in zijn onderhoud te kunnen voorzien, en de kosten van de tol te verminderen, kreeg hij een stuk grond toegewezen: 'Uit oorzaak dat op dit Veentje voor den later aanwezigen tolwachter de gelegenheid zal zijn tuin en landbouw uit te oefenen en derhalve niet geheel van den tol zijn bestaan zal hoeven zoeken.'

TARIEF DER TOLGELDEN

van den 15^{en} Mei af in te vorderen aan den

TOLBOOM,

staande tusschen

SOEST EN DEN SOESTERBERG.

Voor elk los Paard of Muil-ezel	f - 05	Cent.
» » Runderbest of Ezel	» - 01½	»
» » Kalf, Schap of Varken	» - 01	»
» » een klein Schap of Varken sterker dan 50 stoks, in een	» - 30	»
» » elke Bak, Gelf of Hond, gespannen voor een Rij- of Voertuig met twee wielen	» - 01½	»
» » Bak, Gelf of Hond, gespannen voor een Rij- of Voertuig met vier wielen	» - 03	»
» » alle Karren of Wagons Heideplaggen of Heidebeulen vervoerende overtrekking of een dan wel twee paarden daartoe rijde gespannen	» - 08	»
(de lichte Wagons of Karren Heideplaggen of Heidebeulen gaande halen, betalen geen tol).		
» » Rij- of Voertuigen met twee wielen, misgaders Sleden, voor elk aangespannen Paard, Muil-ezel of Runderbest	» - 08	»
» » Rij- of Voertuigen met vier wielen, voor elk aangespannen paard » - 10		
» » Wanneer twee of meerdere Rij- of Voertuigen aan elkander gekoppeld zijn, zal haven dien betaald worden voor ieder paar wielen	» - 05	»
Voor Dilegences of Postwagens ingeregeld voor niet meer dan zes personen, voor elk paard	» - 10	»
» » 13 en voor meer dan zes doch niet meer dan negen personen	» - 12½	»
» » 14 en voor meer dan negen doch niet meer dan twaalf personen	» - 15	»
» » 15 en voor meer dan twaalf doch niet meer dan achttien personen	» - 17½	»
Vermindering van tol voor de in het register der ingetreden bekende vassalanten van het Dorp Soest of de Buretschap Soesterberg	» - 05	»
Voor Rij- of Voertuigen met twee wielen, misgaders Sleden, voor elk aangespannen Paard, Muil-ezel of Runderbest aan boortegeweende personen in eigendom of huur toebehoorende	» - 04	»
Voor Rij- of Voertuigen als boven, met vier wielen, voor elk aangespannen paard	» - 05	»

Deogen die de Tolpaal of de Tolboom doortrekt zonder betaling van de tol, zal een vijfde dubbele tol verschuldigd zijn.

De Tolgaarder staat onder de bijzondere bescherming van de openbare magt, die hem ten alle tijden zoo noodig met de sterke hand hulp en bijstand zal verlenen.

De tollers worden ingeverdeld volgens Besluit van Zijne Majesteit den Koning, van den 20^{den} Maart 1852, N° 60 en den 15^{den} Maart 1854 N° 60.

T. Unbeh, te Soesterberg, van de Wet, P. HUNTERDAN en JOON, in de Raderborghuut.

Toltarieven op de weg van Soest naar Soesterberg, 1854, bron GAS.

Kleine tolstrijd

Na de opening van het tolstation op deze weg in 1863 vonden Soesters het oneerlijk dat zij tol moesten betalen om daar gebruik van te kunnen maken en Soesterbergers niet. Zij wilden daarom een tweede tol om dat recht te zetten. Dit kleingeestige plan werd door de Raad gelukkig niet overgenomen.

Na het overlijden van Gerrit van Isselt werd als zijn opvolger aangesteld: Jan Plekkepoel (1843-1897), geboren te Soest, zoon van Theunis Plekkepoel en Maria Roest, getrouwd met Maria Kok (1841-1889), dochter van Anthonius Kok en Haduwé Kolder. Toen de concessie in 1879 door de wegbeheerder werd overgedragen kwam hij in dienst van de gemeente. In 1889 brandde het tolhuis af en werd op ongeveer dezelfde plek vervangen door een nieuw dubbel woonhuis, nu Soesterbergsestraat 160-162. Dat staat er nog steeds. De laatste tolgaarder was de zoon van Jan Plekkepoel, Gerrit Plekkepoel (1878-1941). Hij trouwde in 1912 te Breukelen-Nijenrode met Cornelia Koppers, dochter van Pieter Anthonie Koppers en Bartje Hoefsloot. Jan was niet alleen tolgaarder, maar zorgde voor een deel ook voor onderhoudswerkzaamheden aan de weg. In 1911 besloten Burgemeester en Wethouders het volgende: 'Om met ingang van 1 Januari a.s. de jaarwedde te verhoogen met f 25,- en te bepalen op f 175,-, alsmede om van de meerdere ontvangsten aan tolgelden dan f 500,- per jaar aan adressant 10 pct. provisie toe te kennen, in plaats van zooals thans bepaald is van hetgeen meer ontvangen wordt dan f 600,-.' De tol naar Soest werd per 1 januari 1916 opgeheven. Na uitvoerige discussies in de Raad werd in het

koninklijk besluit van 30 Juni 1916 n°. 17 besloten, ingevolge de nieuwe Pensioenwet voor de gemeenteamttenaren 1913, aan G. Plekkepoel, tolgaarder te Soest, pensioen te verlenen van f 51 per jaar. Gerrit Plekkepoel, landbouwer, bleef wonen in het voormalig tolhuis Soesterbergsestraat 160.

Voormalig tolhuis aan de Soesterbergsestraat, 2021, eigen foto.

Ook op weg van Utrecht naar Amersfoort, waar Soesterberg aan ligt, werden in 1834 vier tollën geplaatst: nummer 1 bij de Holle Bildt, nummer 2 bij de tapstede Huis ter Heide, nummer 3 op de Waterheuvel en nummer 4 nabij de stad Amersfoort bij de Slijkpoort, op de hoek van huidige Utrechtseweg en de Stadsring (toen een gracht). Het tolhuis annex logement op de Waterheuvel krijgt later de naam van Spitsheuvel, nu een restaurant. Deze rijkstollen werden in 1901 opgeheven.

Bronnen

- Concessionarissen en commissies van beheer van straatwegen te Utrecht, www.archieven.nl;
- Soest in de 17e en 18e eeuw, Derks en Heurneman;
- Kadasterkaart 1832, HISGIS;
- Gemeentearchief Soest (Eemland), De Nieuwe weg van Soest naar Soesterberg;
- Infrastructuur en ontwikkeling van Eemnes 1815-1940, Jaap Groeneveld, Historische Kring Eemnes, file:///D:/Downloads/HKE-2012-02_3.pdf;
- Vrienden van Het Gooi, De aanleg van de straatweg Naarden-Huizen en Verpachting van Tollen, Henk Schaftenaar, De Omroeper, september 2008, jaargang 21, nr. 3;
- De Biltse Grift, De Tolweg naar Soestdijk, Frans Nas, oktober 1994;
- Soesterberg en directe omgeving tot de 20e eeuw, Jan de Mos, 2013;
- Historische kranten, diverse archieven.

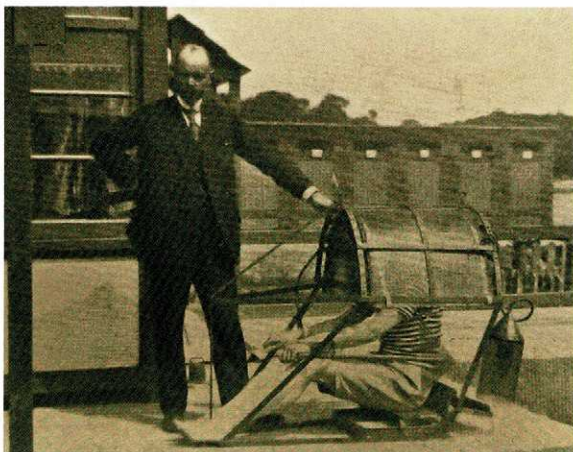
Een opmerkelijke inwoner van Soest

Door Henri L'Honoré Naber

In 1938 nam de heer H.A. Naber zijn intrek in een huis aan de Regentesselaan te Soest. Een markante man, die de uitvinder was van een bijzondere duikboot en een minstens zo bijzonder muziekinstrument: de Tooverfluit. Tijdens de Duitse bezetting schijnt Naber het Wilhelmus op dit instrument ten gehore te hebben gebracht. Bijna 80 jaar later is zijn kleinzoon Henri L'Honoré Naber op zoek naar meer informatie over die gebeurtenis.

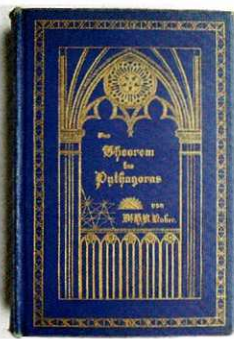
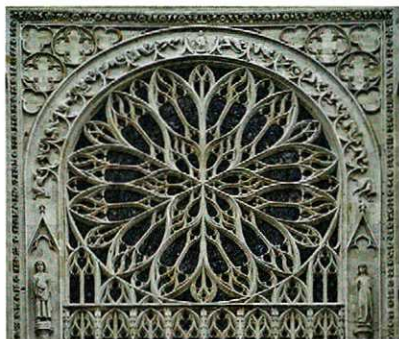

'Huize Drebbel' (foto: Google Maps).

Het is 1939, vlak voor de Duitse bezetting. Aan de Regentesselaan nr. 21 staat op het grasveld voor het huis een merkwaardig bouwsel. Het is een duikboot. De bewoner bouwde die in 1920 als eerbetoon aan de Alkmaarder Cornelis Jacobsz. Drebbel (1572-1634). In 1921 had hij met de boot geëxperimenteerd, in de Zuiderzee nabij Hoorn. Het vaartuig bestond uit een frame met een plexiglas koepel en een zitplaats voor een roeier. Een persluchtflus zorgde er voor dat de roeier onder water in een luchtbel onder de koepel blijven ademen. Met gewichten kon men het bouwsel onder water laten zakken.

Dr. H.A. Naber met zijn duikboot (foto: familiearchief).

Links: Het roostervenster van de kathedraal in Amiens (foto: Zairon via Wikimedia Commons).

Rechts: Een publicatie over het Theorama van Pythagoras door H.A. Naber (foto: familiearchief).

De bewoner van het huis aan de Regentesselaan was Dr. H.A. Naber (1867-1944), wis- en natuurkundige en wetenschapshistoricus. Hij had het huis, waarin hij vanaf 1938 woonde, 'Huize Drebbel' genoemd. Dr. Naber verdiepte zich in wis- en natuurkundige raadselen. Zo onderzocht hij o.a. de piramiden in Egypte, verdiepte zich in het roostervenster van de kathedraal in Amiens (dat volgens hem een wiskundige onmogelijkheid bevatte) en het Theorama van Pythagoras.

Hij gaf publicaties uit als 'Meetkunde en Mystiek', 'Geheimen der Gotiek' en 'Standard methods in physics and electricity criticised'. Ook deed hij experimenten met stroom, water en geluid. Zoals in 1892 toen hij proeven deed met de zogenaamde waterstofvoltameter, een oorspronkelijk door Faraday uitgevonden instrument, waarmee stroomsterkte kon worden gemeten. Hij raakte er toentertijd van overtuigd dat daarmee stroom veel nauwkeuriger kon worden gemeten. Ook ontwikkelde hij een hoogtemeter die vliegtuigrampen zou moeten voorkomen.

Samen met zijn broer was hij een van de oprichters van de Koninklijke Nederlandse Vereeniging voor Luchtvaart en samen met zijn zuster (Johanna Naber) een van de oprichters van de Koninklijke Nederlandse Vereeniging 'Onze Vloot' (1906). Naar zijn zuster zijn in diverse steden straten vernoemd.

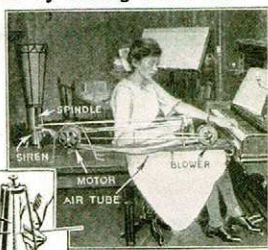
De Tooverfluit

Bij het bestuderen van de sirene van Caignard-Latour en Helmholtz, die in de natuurkunde werd gebruikt om trillingen van een toonhoogte te meten, kwam Naber op het idee om het instrument om te bouwen tot muziekinstrument. Hij ontwierp een logaritmisch toelopende as, waarmee hij

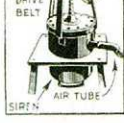
Siren Played by Sliding Drive Belt

THE siren notes of the siren have been musically tuned by an invention of Dr. A. H. Naber, of Holland, named by him "the magic flute."

In the ordinary siren the pitch of the musical notes is determined by the frequency of the impulses of compressed air passing through the openings in a rotating disk. But in the improved instrument the speed of this disk is arranged to be varied at will by an ingenious driving spindle, producing in the hands of an experienced artist all the tones and semitones of the flute.

A full range of tones is obtained by sliding the string belt up and down the tapering shaft. The instrument is being tuned.

Flute outfit consists of a small electric motor that drives the spindle of the siren disk by a flexible cord. While operating the magic flute, the cord connecting the spindle and motor is held between the fingers and altered in position as the score demands.

Publicatie over de Tooverfluit in het Amerikaanse *Popular Science* in 1922 (bron: *Popular Science*)

de aandrijving, en daarmee het toerental van de sirene kon regelen. Door aanpassingen zag hij kans ook het volume van het instrument te regelen en zowel losse noten als vloeiende tonen te spelen. Op de Jaarbeurs van 1918 in Utrecht en op een tentoonstelling in 1928 in het Kurhaus van Scheveningen demonstreerde hij het instrument. Ook trad hij in 1924 met

zijn instrument op in den Hilversumschen Draadloozen Omroep Studio.

Er werd nationaal en internationaal over zijn instrument gepubliceerd, tot in het Amerikaanse *Popular Science* toe. Niet altijd positief. Veel mensen vergeleken het instrument met een zingende zaag. Anderen vonden het een 'jankorgel'.

Demonstratie van den Tooverfluit van Dr. H.A. Naber in den Hilversumschen Draadloozen Omroep Studio, 28 november 1924. 'Luchtkamer, twee schijven met gaten, aangedreven door snaar met variabele snelheid - geeft een zeer aangenaam geluid.' (foto: familiearchief).

Oproep

Tijdens de Duitse bezetting schijnt dhr. Naber op Koninginnedag op de Tooverfluit tonen van het Wilhelmus ten gehore te hebben gebracht, hetgeen de omwonenden nogal verontrustte. Zijn kleinzoon, Henri L'Honoré Naber, is benieuwd of er mensen zijn die zich iets over dit voorval kunnen herinneren, of die er over hebben gehoord. Heeft u een herinnering aan die Tooverfluit of sirene, dan wordt u verzocht een berichtje te sturen naar de redactie van de Historische Vereniging Soest: redactie@hvsoest.nl

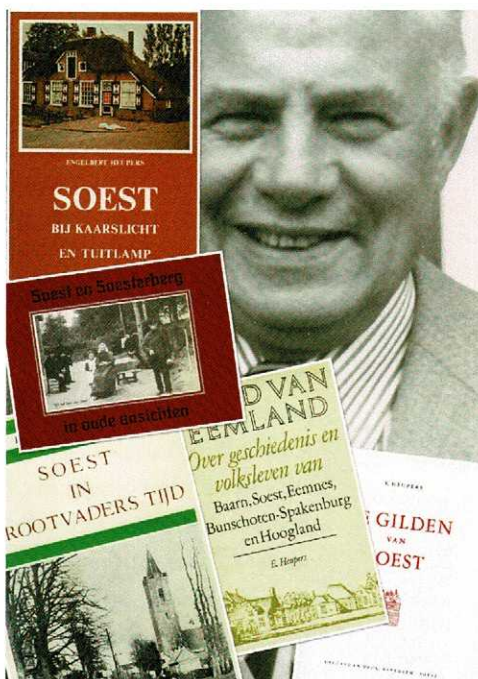
Nieuwe aanwinsten HVS-archief

Door René van Hal

De Historische Vereniging Soest/Soesterberg krijgt regelmatig materiaal over de historie van de gemeente aangeboden. Maar recent kregen we wel een heel bijzonder verzoek, van de weduwe van een amateurhistoricus die veel over Soest en Soesterberg heeft gepubliceerd.

Bij de Historische Vereniging Soest/Soesterberg krijgen we regelmatig de vraag of we geïnteresseerd zijn in boeken, foto's, bidprentjes en ander materiaal over de historie van onze gemeente Soest/Soesterberg en haar inwoners. Aanleiding is vaak dat er thuis opgeruimd moet worden, omdat men bijvoorbeeld kleiner gaat wonen of een dierbare is overleden. Een van onze vrijwilligers komt dan graag bij hen langs om het materiaal op te halen, waarna het uitgezocht en gerubriceerd wordt.

Recent kregen we wel een heel bijzonder verzoek. Mevrouw Mineke Philips-Nuij, de weduwe van de heer Engelbertus Heupers wilde het door haar, maar vooral door haar man opgebouwde archief aan de HVS overdragen. Al eerder had de HVS vele manuscripten in ontvangst mogen nemen. Deze keer betrof het alle nog bij haar aanwezige materiaal over de historie van Soest, waaronder ook gevoerde correspondentie.

Een productieve amateurhistoricus

De heer Heupers was een amateurhistoricus die veel heeft gepubliceerd over de historie van Soest. In 1960 verscheen zijn eerste boek 'Gilden van Soest', een jaar later 'Een beeld van Eemland'. Er zouden nog verschillende boeken volgen. Ook heeft hij het themanummer 'Oude Ambachten' (Uit de geschiedenis van Soest deel 2) voor de HVS geschreven. Veel talrijker zijn echter de artikelen die van hem zijn verschenen in de Soester Courant, en in tijdschriften als Maandblad en Jaarboek 'Oud Utrecht', 'Neerlands Volksleven', 'Flehite' en natuurlijk ook 'Van Zoys tot Soest'. Voor het Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde in Amsterdam verzamelde hij duizenden sagen, sprookjes en anekdoten. In totaal heeft hij ruim 3.800 verhalen gepubliceerd, een ongekend groot aantal.

De heer Heupers kwam als ambtenaar van de politie in 1931 naar Soest, alwaar hij zijn carrière na de Tweede Wereldoorlog heeft voortgezet bij de Gemeentelijke Sociale Dienst tot hij in 1971 met pensioen ging. Hij had in Soest al snel interesse in al die mooie verhalen die de Soesters hem vertelden. Hij kon goed luisteren, en wist daar vervolgens mooie artikelen van te maken. Via interviews en veel andere contacten vergaarde hij grote kennis over zijn (nieuwe) woonplaats Soest. Deze werden niet op zijn zolderkamertje opgeborgen, maar hij vertrouwde ze aan het papier toe waarna hij zorgde voor interessante publicaties. Zijn vrouw Mineke ondersteunde hem actief bij zijn werkzaamheden.

Op 23 maart 1978 overleed de heer Heupers op 72-jarige leeftijd. Hij heeft een indrukwekkende erfenis achtergelaten waar ook onze vereniging tot op de dag van vandaag nog veel uit put. U zult begrijpen dat wij Mineke zeer dankbaar zijn over deze overdracht. Voor de HVS betekent dit dat we nog wel wat uitzoekwerk te verrichten hebben zodat er geput kan worden uit de erfenis van de heer Heupers en zijn weduwe Mineke Philips-Nuij.

Literatuur

- VZTS Herfst 1980; In het voetspoor van Engelbert Heupers.

Nieuw themanummer over bleekneusjes in Soest en Soesterberg

Van 1882 tot 1970 werden grote groepen kinderen als gevolg van armoede of gezondheidsproblemen naar vakantiekolonies gestuurd. Duizenden van die kinderen, ook wel bekend als 'bleekneusjes', kwamen in Soest of Soesterberg terecht. In een nieuw themanummer van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg wordt de geschiedenis van deze vakantiekoloniehuisen beschreven.

Koningin Juliana op bezoek bij KINABU.

Het themanummer werd gepresenteerd tijdens de Algemene Ledenvergadering van 21 april jongstleden. De publicatie, met als titel 'Bleekneusjes', beschrijft de historie van de kindervakantiekoloniehuisen in Soest en Soesterberg. Daarmee is een traditie van onze vereniging in ere hersteld. In de 40 jaar dat de Historische Vereniging Soest/

Soesterberg bestaat zijn met enige regelmaat verschillende themanummers en zelfs boeken verschenen. Een overzicht ervan is terug te vinden op onze website www.hvsoest.nl.

Aansterken in een gezonde omgeving

De benaming 'bleekneusjes' werd gebruikt in de periode 1883 tot 1970. De bleekneusjes waren kinderen die als gevolg van armoede, ondervoeding of gezondheidsproblemen tijdelijk in een kindervakantiekoloniehuis werden geplaatst. Het doel was om deze kinderen in een periode van 6 weken aan te laten sterken en geestelijk op krachten te laten komen in een gezonde omgeving. De kindervakantiekoloniehuisen bevonden zich vooral in de bossen en de duinen. In de Nederlandse bioscopen werd jarenlang gecollecteerd voor deze BIO-vakantieoordn.

In Soesterberg en later ook in Soest hebben in de periode van 1905 tot 1968 verschillende van deze huizen gestaan. Vele duizenden kinderen werden uitgezonden. Dat gebeurde door organisaties die in de grote steden als Utrecht, Den Haag en Amsterdam waren opgericht en eigen huizen in Soesterberg en Soest exploiteerden. De namen van die huizen leven nog in de herinneringen van inwoners in Soest en Soesterberg en bij de mensen die naar de huizen werden uitgezonden. Het gaat in onze gemeente om De Bloemheuvel, De Stompert (later Hemalie), Trein 8.28 van H.I.J.S.M. met De Nieuwe Weg en Vosseveld, en ten slotte Kinabu (Kinderen naar Buiten).

Rust, regelmaat en reinheid

In het door Jan de Mos en René van Hal geschreven themanummer gaan de beide schrijvers in op het klimaat in de verschillende huizen en de behandelmethodieken die werden gebruikt om de kinderen in een korte periode weer 'gezond' te krijgen. In het boekje komen ook de ervaringen

van de kinderen zelf aan bod. Ervaringen die nog wel eens wisselend zijn en soms trauma's hebben opgeleverd bijvoorbeeld over het verplicht moeten eten van pap met een dikke vel of gebakken bloedworst.

Nieuweweg Trein 8.28 H.I.J.S.M.

'Bleekneusjes' bestellen

Het themanummer 'Bleekneusjes' is te koop voor €7,50. Leden van de HVS betalen slechts €3,75. Het boekje is te bestellen via de site van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg: www.hvsoest.nl

Oproep: Het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis zoekt helpende handen

Begin 2021 lanceerde het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis een crowdsourcingsplatform om de archiefaantekeningen van kunsthistoricus Abraham Bredius toegankelijk te maken. Abraham Bredius (1855-1946) verrichtte als een van de eersten in Nederlandse archieven diepgaand onderzoek naar kunstenaars die tussen de late zestiende en het begin van de achttiende eeuw werkzaam waren in steden zoals Amsterdam, Den Haag en Leiden. Dit resulteerde in tienduizenden excerpten: op kleine strookjes papier genoteerde samenvattingen van evenzovele archiefstukken.

Het doel van het crowdsourcingsplatform van het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD) is om met hulp van vrijwilligers de excerpten van Bredius digitaal toegankelijk te maken. Een uitdagende klus waarbij enige voorkennis van (kunst)geschiedenis en/of notariële akten een pre is. Van de deelnemers wordt gevraagd de gegevens in de Bredius-aantekeningen – zoals plaatsnamen, data, persoonsnamen en beroepen – te registreren en het type notariële akte vast te stellen. Het RKD is op zoek naar vrijwilligers die het leuk vinden om hun tanden in een inhoudelijk project te zetten, gewoon vanuit huis. Ga voor meer informatie en om een account aan te maken naar www.rkd.nl.

De leden van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg werken in een aantal werkgroepen om onderzoek te doen en gegevens vast te leggen.

Voor nadere informatie kunt U met de contactpersonen overleggen, te weten:

Genealogie:	Wim Routers - routers@xmsnet.nl
Mondelinge geschiedenis:	Wim de Kam - wpdekam@kpnmail.nl
Commissie ruimtelijke kwaliteit:	Vacant
Evenementencommissie:	Hanneke Roskam - hanneke@roskam.nu
Werkgroep Soesterberg:	Henk Schimmel - histsversoesterberg@gmail.com
Website en Verdwenen Soest:	René van Hal - habrenevan@xmsnet.nl
Redactie:	Lucinda van Ewijk, Riky van 't Klooster, Dick van Fulpen Henk van den Boomgaard - redactie@hvsoest.nl
Opmaak:	Linda Kreijns - www.lindaontwerpt.nl
Drukwerk:	Practicum Print Management BV - www.practicum.nl

Contributie per jaar

Voor inwoners van de gemeente Soest is de contributie €23,00. Voor leden buiten Soest is dit hoger omdat het versturen van het kwartaalblad extra kosten met zich meebrengt. Buiten de gemeente: €29,00 - Buitenland: €59,00 - Bedrijfsleven: €40,00 - Betaling contributie op rekeningnummer NL66RABO0359902235. Losse oude nummers verkrijgbaar bij het redactieadres. Leden €2,50. Niet leden €5,00.

Copyright - Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Indien niet anders aangegeven komen de afbeeldingen uit de collectie van de HVS en/of uit het Gemeente Archief Soest. Alle rechten voorbehouden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest/Soesterberg. Redactie en bestuur zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van de aangeboden kopij en beeldmateriaal.

De HVS is een erkende ANBI organisatie

1980

HVS

Historische Vereniging
Soest/Soesterberg

Veenhuizertol, 1905-1915

Drukwerk verzorgd door:

PRACTICUM
MANAGEMENT

Al 40 jaar is de historische vereniging een actieve club waar we graag nieuwe leden verwelkomen.

Wat bieden wij u als lid aan:

- Elk kwartaal het verenigingsblad "Van Zoys tot Soest"
- Elk jaar wordt een fietstocht en busexcursie georganiseerd
- De Klitsavond, een gezellige avond met een quiz
- Gratis toegang tot Museum Soest
- Historische cafés over allerlei onderwerpen
- Werkgroep Soesterberg

Wij beheren de websites www.hvsoest.nl,
www.soestopdekaart.nl en www.verdwenensoest.nl.

Verder geven we boeken uit, werken we met de gemeente samen betreffende monumentenzorg, archiefbeheer en Open Monumentendag.

Voor alle vragen over historisch Soest(erberg):
info@hvsoest.nl.

De contributie is € 23,- per kalenderjaar.

Lid worden?

Stuur een mail met uw naam, adres, postcode en woonplaats, telefoon en emailadres naar: info@hvsoest.nl

Historische Vereniging Soest/Soesterberg

Steenhoffstraat 46

3764 BM Soest

Telefoon: 035-5885399

IBAN: NL66 RABO 0359 9022 35

Secretariaat: info@hvsoest.nl

Het *verleden* verrijkt de *toekomst*